

Kommentar: Bilder vi bär på

INGE ERIKSSON

MAGDALENA ŻMUDA-TRZEBIATOWSKA presenterar i sin text fem områden där hon menar sig kunna spåra stereotypiseringar, vad hon kallar ramsafenomen, i svensk press. Ramsafenomenet innebär att nyanseringar försvinner, att komplexitet ersätts med fraser och att uttalanden om miljöförstöring, antisemitism, katolicism samt beskrivningar av Polens relationer till Tyskland och Ryssland inkorporeras i texterna som självklarheter utan fördjupning och ibland utan relevans för artikelns innehåll i övrigt.

Utifrån de exempel som Żmuda-Trzebiatowska presenterar framgår detta på ett uppenbart sätt. Det går alltså att kvalitativt urskilja dessa stereotyper ur det valda materialet. Det framgår dock att det diskuterade materialet är en del av en större mängd artiklar kring Polen. Därför går det inte att bedöma om det finns en total kvantitativ övervikt av denna sortens stereotyper kring Polen i svenska massmedia. Trots detta vågar jag nog hävda att detta slags ramsafenomen ofta återkommer i den mediala diskussionen kring Polen. Men orsaken till generaliseringar och stereotyper kan vara av flera slag. Det är också kring frågan om hur man metodologiskt skulle kunna fördjupa en analys kring dessa orsaker som jag skulle vilja uppehålla mig i min kommentar. Jag menar att studien skulle kunna vinna på en sådan fördjupning, och vill därför kort diskutera några förslag i punktform.

För det första behövs det en bredare diskussion kring media i allmänhet och dagspress i synnerhet. Detta för att vi skall förstå varför vissa artiklar hamnar där de hamnar och varför de överhuvudtaget väljs ut. Det skulle vara intressant med en uppsortering mellan ledarartiklar, debattartiklar, artiklar från kultursidor, vanliga nyhetsartiklar och reportage. Vid sidan om nationella eller andra finns det nämligen vad man skulle kunna kalla genre-stereotyper som styr utformning och urval. Dessa genre-stereotyper svarar mot frågeställningar som: Vad är en nyhet? Hur säljer man en nyhet? Hur skall en rubrik se ut på utrikessidan respektive i söndagsbilagan? I dessa val sker redan en renodling av konflikter och ett betonande av den svenska

vinklingen ("Vi måste vinkla det så att det intresserar läsaren", vilket resulterar i rubriker av typen *300 dog i flygplansolycka - dock inga svenskar*). Detta hamnar inte i motsättning till Żmuda-Trzebiatowskas frågeställning. Det kan snarare fungera som en fördjupning, då ju sådana överväganden utgår från vilka bilder och föreställningar såväl redaktörer och journalister som läsaren redan har eller förväntas att ha. De kan alltså, fungera som ytterligare en dimension av nationella stereotyper, men vi kan inte utgå från att det är så. Här tror jag att de metoder som utvecklats inom massmediaforskning kan vara användbara komplement. En vidare diskussion kring massmedia som ett fält med kopplingar (men också strävanden efter autonomi) i förhållandet mellan det kulturella fältet, det ekonomiska fältet och det politiska fältet skulle antagligen ge en mer mångfacetterad beskrivning av relationerna mellan journalistik och nationella föreställningar. Här ser jag själv Pierre Bourdieus teoretiska och metodologiska arbeten som en framkomlig väg. Det viktiga i sammanhanget är att skapa klarhet i hur de nationella stereotyperna direkt eller indirekt förmedlas till och via det mediala fältet (jfr Bourdieu 1995, 215-223), men också i frågan om i vilken mån de kan tänkas bli konstruerade och producerade inom detta fält. Vad gäller relationen mellan olika delar av den kulturella produktionens fält och det Bourdieu kallar maktens fält och det sociala rummet (som i detta sammanhang kan benämnas *nationen*) beskriver denne journalistiken som det subfält som har minst autonomi i förhållande till såväl maktens fält som det sociala rummet (jfr Bourdieu 1995, 124, fig 3). Men även denna svaga autonomi kan variera mellan olika tidsperioder och olika samhällen, något som blir viktigt då Żmuda-Trzebiatowska skall jämföra svenska och polska massmedia.

För det andra bör en uppdelning av materialet ske också kring vilka som skriver. I denna text möter vi historieforskare som Hans-Åke Persson, som skriver på Sydsvenskans ledarsida under *Aktuella frågor*, Salomon Schulman som är debattör med förankring i jiddish-kulturen och som har sett en *stor* del av sin släkt försvinna i dödslägren, och Per Landin vars släkt delvis tillhör de tyskar som fördrivits från just de områden han besöker. I en utveckling och fördjupning av Żmuda-Trzebiatowskas analys behöver sådana moment analyseras och problematiseras innan man gör en generalisering. Det kan vara viktigt att skilja på å ena sidan forskarens bruk av historia och observationer som görs i ett försök att dekonstruera alla former av föreställningar och myter, å andra sidan övriga individers

och grupper bruk av det förflutna, som kan vara politiskt, moraliskt eller existentiellt motiverade; detta är något som betonas av historikern Klas-Göran Karlsson (1999). Den som läser en analys av tidningsartiklar men inte har tillgång till dessa kan behöva känna till de enskilda aktörernas bakgrund för att kunna bilda sig en uppfattning om de premisser och värdegrunder som den enskilde skribenten arbetar utifrån. Individernas habitus har givetvis formats i olika strukturella förhållanden, men vi kan inte ta för givet att dessa endast grundar sig i en svensk diskurs, även om personerna framträder i svenska tidningar.

Det är däremot tydligt att de spänningsfält och problem som diskuteras och projiceras på Polen i de valda exemplen äger stark bäring även på inhemska konflikter, som Żmuda-Trzebiatowska så riktigt betonar. Vi har exempelvis diskussionerna om det svenska folkhemmet, neutralitetspolitiken och antisemitismen. Efter den våg av protester, reformrörelser och omvälvningar som fick de kommunistiska staterna i Central- och Osteuropa att kollapsa 1989-1991, förändrades den invanda bild av världen som formats under det kalla kriget i vårt land. Den gamla neutralitetspolitiken började nu granskas mer ingående. Samtidigt vändes 1980-talets högkonjunktur till en djup lågkonjunktur i Sverige, vilket kom att erodera folkhemstanken både mentalt och socialt. Żmuda-Trzebiatowskas reflexion kring hur tidningsartiklar som behandlar en annan stats problem och utveckling samtidigt kan tjäna som undersökningsmaterial kring vilka konfliktområden som är aktuella i den egna staten, är tänkvärd. Sociologen och journalisten Sverker Björk visar på det fruktbara i att analysera olika former av "texter" i massmedia utifrån sådana reflexioner. Han talar i en artikel med titeln "Konstruktioner och hotade gränser: om brott och brottslingar i tidningar i slutet av 1800-talet" om behovet av att komma i kontakt med ett visst samhälles "fears and obsessions". Detta kan ske genom att man studerar hur gränsdragningar görs till "det andra" i exempelvis massmedia (Björk 1997).

För det tredje har vi frågan om receptionen, mottagandet. För även om det bara är en mindre grupp i samhället som förmedlar sina uppfattningar och upplevelser så har de potentiellt stora möjligheter att nå ut. Befästheten av en stereotyp bygger i grunden på att det uppstår en rundgång av förenklade tankefigurer mellan skribenten, medieindustrin och konsumenterna. Här tror jag att det vore intressant att klassificera vilka "ramsor" som är mest frekventa i olika delar av

tidningen, och att diskutera läsekretsens karaktär och omfattning för respektive tidningsavdelning, exempelvis kultursidor gentemot nyhetssidor. I förlängningen tror jag att det kunde vara intressant om Żmuda-Trzebiatowska tillförde en kategori i sin diskussion av rapporteringen kring Polen, nämligen frågan om den livligt omdebatterade s.k. "polackhandeln" som uppmärksammades framför allt i massmedia i Skåne. Debatten om denna pågick på både lokalsidorna, nyhetssidorna och, inte minst, insändarsidorna. Här formades ytterligare några stereotyper om Polen och dess medborgare, nämligen "spritförsäljaren" och "svartjobbaren", två kategorier som också har minst sagt stark bäring på företeelser i det svenska samhället. Denna ramsa är den som verkligen hittade ut till allmänheten, och den tycks återkoppla till äldre stereotyper i Sverige kring bland annat galizierna som strejkbrytare i början av 1900-talet.

Żmuda-Trzebiatowska har påbörjat ett spännande arbete som bidrar till vår förståelse av hur nationella självbilder och bilder av den andre skapas och reproduceras. Vi vet alla hur det är då vi läser vad andra skriver om en stat eller grupp vi känner stark tillhörighet till; det är så lätt att säga att detta var väl ändå en förenklad bild, och "jag känner inte igen mig". Med sin text tvingar Żmuda-Trzebiatowska oss att bli mer uppmärksamma på våra egna förenklade bilder, och inse att vi alla bär med oss sådana. I forskningens värld talar vi ofta om vår förförståelse, som också den är en första förenklad bild av verkligheten. Med denna förförståelse närmar vi oss det vi vill undersöka. Utan den skulle vi stå helt utlämnade inför vårt undersökningsobjekt, men utan insikt och ett kritiskt reflekterande kring denna förförståelse riskerar vi att cementera den förenklade bilden och bli blinda för tillvarons myller av nyanser och variationer, och därmed blir vår forskning poänglös eller, om den missbrukas, ett redskap för dem som vill befästa stereotyperna.

Nästa steg i Żmuda-Trzebiatowskas undersökning blir att studera vilka ramsor, stereotyper, som finns i polsk press angående Sverige. Här ställs hon i högsta grad inför problemet att göra den egna förförståelsen klar för sig och upprätta en distans till forskningsobjektet. Jag ser fram emot att få följa den fortsatta utvecklingen av Żmuda-Trzebiatowskas mycket intressanta komparativa forskningsprojekt.

LUND

Referenser

- Björk, S.: Konstruktioner och hotade gränser: om brott och brottslingar i tidningar i slutet av 1800-talet. *Historisk sociologi*, red. U. Deugge & M. Johansson. Lund 1997, 99-126
- Bourdieu, P.: *The Rules of Art: Genesis and Structure of the literary Field*, övers. Av S. Emanuel. Stanford, Calif. 1995.
- Karlsson, K-G.: *Historia som vapen: historiebruk och Sovjetunionens upplösning 1985-1995*. Stockholm 1999.